



## บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสระบุรี (กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาการปศุสัตว์) โทร ๐๓๖-๒๑๑๕๒๗  
ที่ สป ๐๐๐๘ / ๒๖๘๕ วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขออนุมัติเผยแพร่ผลงานวิชาการฉบับสมบูรณ์

เรียน ปศุสัตว์จังหวัดสระบุรี

ข้าพเจ้าว่าที่ ร.ต.กฤษณะ อินโซ ตำแหน่งนักวิชาการสัตวบาลปฏิบัติการ ได้จัดทำผลงานวิชาการฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในพื้นที่จังหวัดสระบุรี (Study of the Strength of Small Holder Farmers with Raising Animals in Saraburi Province) และได้รับเลขทะเบียนผลงานวิชาการ เลขที่ ๖๔(๒)-๐๒๑๖(๑)-๑๑๑ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ในการนี้เพื่อให้เป็นไปตามหนังสือสั่งการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ กษ ๐๒๐๓/ว๑๓๓๑๘ ลงวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๓ เรื่อง มาตรการในการป้องกันและลดโทษผู้แจ้งข้อมูลเท็จเกี่ยวกับคุณสมบัติและผลงานของบุคคลในการประกอบการขอรับการประเมินผลงานของบุคคล จึงมีความประสงค์ขออนุมัติเผยแพร่ผลงานวิชาการดังกล่าวข้างต้น บนเว็บไซต์และติดบอร์ดประกาศประชาสัมพันธ์ของสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสระบุรี ตามขั้นตอนการประเมินผลงานทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุมัติ

ว่าที่ ร.ต. กฤษณะ อินโซ

(ว่าที่ ร.ต.กฤษณะ อินโซ)

นักวิชาการสัตวบาลปฏิบัติการ

นางสาวสมภัสสร วงษ์แสง

(นางสาวสมภัสสร วงษ์แสง)

นักวิชาการสัตวบาลชำนาญการ

- เห็นชอบ/อนุมัติ

(นายชาญชัย จุลโอบต)  
ปศุสัตว์จังหวัดสระบุรี

## การศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในพื้นที่จังหวัดสระบุรี

กฤษณะ อินไข<sup>1/</sup> และ สมภัสสร วงษ์แสง <sup>1/</sup>

### บทคัดย่อ

การศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในพื้นที่จังหวัดสระบุรี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มเกษตรกร สภาพพื้นฐาน และความรู้ของผู้นำกลุ่มเกษตรกร ลักษณะการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย และความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ ทั้งด้านการบริหาร ฐานะทางเศรษฐกิจ และความมั่นคง การแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่ม รวมทั้งการประสานกับท้องถิ่นและหน่วยงานต่าง ๆ กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในจังหวัดสระบุรี จำนวน 23 กลุ่ม สมาชิกกลุ่มจำนวน 225 ราย ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ร้อยละ 35.56 เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโค ร้อยละ 76.44 เป็นเพศชาย ร้อยละ 43.55 มีอายุอยู่ระหว่าง 46-55 ปี ร้อยละ 45.33 จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา ข้อมูลผู้นำกลุ่มเกษตรกร ร้อยละ 72.44 ไม่มีตำแหน่งทางสังคม ร้อยละ 89.77 มีประสบการณ์การเป็นผู้นำกลุ่ม 1-5 ปี วัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่มของเกษตรกร ร้อยละ 45.33 รวมกลุ่มขึ้นเพื่อพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ ร้อยละ 68.00 กลุ่มมีจำนวนสมาชิกมากกว่า 20 คน การได้รับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานภาครัฐในรอบ 3 ปีที่ผ่านมาพบว่า ร้อยละ 74.67 ได้รับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานโดยหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณหลักคือกรมปศุสัตว์ ด้านการบริหารกลุ่ม ร้อยละ 79.56 ไม่มีการเรียกเก็บเงินแรกเข้าจากสมาชิกใหม่ ร้อยละ 58.22 ไม่มีการระดมหุ้นจากสมาชิก ร้อยละ 67.11 ไม่มีการออมเงินจากสมาชิก ร้อยละ 81.78 กลุ่มมีการกำหนดกติกาและระเบียบในการบริหารกลุ่ม และมีบทลงโทษแก่สมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม ร้อยละ 74.22 ไม่มีทรัพย์สินที่เป็นของกลุ่ม ส่วนปัจจัยด้านความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ พบว่า ในภาพรวมกลุ่มมีความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย  $3.88 \pm 0.74$ ) ประเด็นที่มีความเข้มแข็งสูงสุด ได้แก่ ด้านความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่ม (ค่าเฉลี่ย  $4.04 \pm 0.67$ ) รองลงมา ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม (ค่าเฉลี่ย  $4.00 \pm 0.68$ ) ด้านการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ค่าเฉลี่ย  $3.79 \pm 0.75$ ) ด้านการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่ม (ค่าเฉลี่ย  $3.78 \pm 0.82$ ) และด้านฐานะและความมั่นคงของกลุ่ม (ค่าเฉลี่ย  $3.77 \pm 0.79$ ) ตามลำดับ จากผลการศึกษาสามารถนำข้อมูลไปวางแผนการจัดการกลุ่มเพื่อพัฒนาเกษตรกรรายย่อยให้มีความเข้มแข็งขึ้นได้ และยังเป็นแบบอย่างให้กลุ่มเกษตรกรอื่นๆนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินกิจการกลุ่มได้

**คำสำคัญ:** ความเข้มแข็ง เกษตรกรรายย่อย การเลี้ยงสัตว์ จังหวัดสระบุรี

ทะเบียนวิชาการเลขที่: 64(2)-0216(1)-111

<sup>1/</sup>สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสระบุรี อำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี

## Study of the Strength of Small Holder Farmers with Raising Animals in Saraburi

### Province

Krissana Inkhai<sup>1/</sup> and Sompatson WongsanG<sup>1/</sup>

### Abstract

The objectives of the study on the strength of minor agriculturist who raises animals in Saraburi Province is to study the state of the economy, society of agriculturist group, knowledge of an agriculturist leader, the characteristics of the grouping of minor agriculturist who raises animals and agriculturist's opinion affecting the strength of minor agriculturist who raises animals that describe administration, economic status, stability, troubleshooting and group development including coordination with the various local organizations. So the goals group that study are the minor agriculturist in Saraburi Province total 23 groups, will have the members of groups total 225 persons. The research results found that the most of agriculturist provide information that 35.56% are cattle farmers, which 76.44% are males, 43.55% are between 46-55 years old, 72.44% have a primary school education, and 89.77% no have social status. They had experience were a group leader about 1-5 years. Which the objectives in bundling of agriculturist 45.33% the bundling set up for development the groups to strength can learning resources and 68.00% the group have the members more than 20 persons. 3 years ago they received the budget support from the government agency that found 74.67% recieved the budget support main from the Department of Livestock Development. On the side of the group administration, the group no has initial bills from new members 79.56%, the group does not mobilize shares from the members 58.22%, the group do not have money savings from the members 67.11%, The group that has rules and regulations in place for managing the group rules 81.78% and 74.22% no have the property are of the group. Factors part on the strength of the majority of the agriculturists who provided the information found that this group is generally very strong and at a high level (average  $3.88 \pm 0.74$ ). The highest strength issue is group leader's efficacy (average  $4.04 \pm 0.67$ ), followed by group management (average  $4.00 \pm 0.68$ ), coordinate with the local and related organizations (average  $3.79 \pm 0.75$ ), troubleshooting and group development (average  $3.78 \pm 0.82$ ), and group status and stability (average  $3.77 \pm 0.79$ ), respectively. From the research results can bring the information to plan management the groups for development a group minor agriculturist to have strength can go up. And yet exemplary give the others agriculturist group which can be used as a guideline for group business operations.

**Keywords:** strength, small holder farmers, raising animal, Saraburi Province

---

Scientific paper No.: 64(2)-0216(1)-111

<sup>1/</sup> Saraburi Provincial Livestock Office, Muang District, Saraburi Province

## สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	จ
สารบัญภาพ	ฉ
บทนำ	
บทนำ	1
กรอบแนวคิดการวิจัย	2
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
นิยามศัพท์	3
<b>แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง</b>	
แนวคิดและทฤษฎี	4
- กลุ่มเกษตรกร	4
- ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร	4
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
<b>อุปกรณ์และวิธีการศึกษาวิจัย</b>	
ประชากรที่ใช้ในการศึกษา	8
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	9
การเก็บรวบรวมข้อมูล	9
การวิเคราะห์และแปลผลข้อมูล	10
<b>ผลการศึกษาและวิจารณ์ผล</b>	
สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มเกษตรกร	11
สภาพพื้นฐานทั่วไปและความรู้ของผู้นำของกลุ่มเกษตรกร	12
การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย	14
ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร	16
<b>สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ</b>	
สรุปผลการศึกษา	20
ข้อเสนอแนะ	20
<b>กิตติกรรมประกาศ</b>	21
<b>เอกสารอ้างอิง</b>	21

## สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างเกษตรกร	8
ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของสภาพพื้นฐานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร	12
ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของสภาพพื้นฐานทั่วไปของผู้นำกลุ่มเกษตรกร	13
ตารางที่ 4 การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย	15
ตารางที่ 5 ค่าเฉลี่ยด้านความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร	18

## สารบัญภาพ

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย	2
-----------------------------------	---

## บทนำ

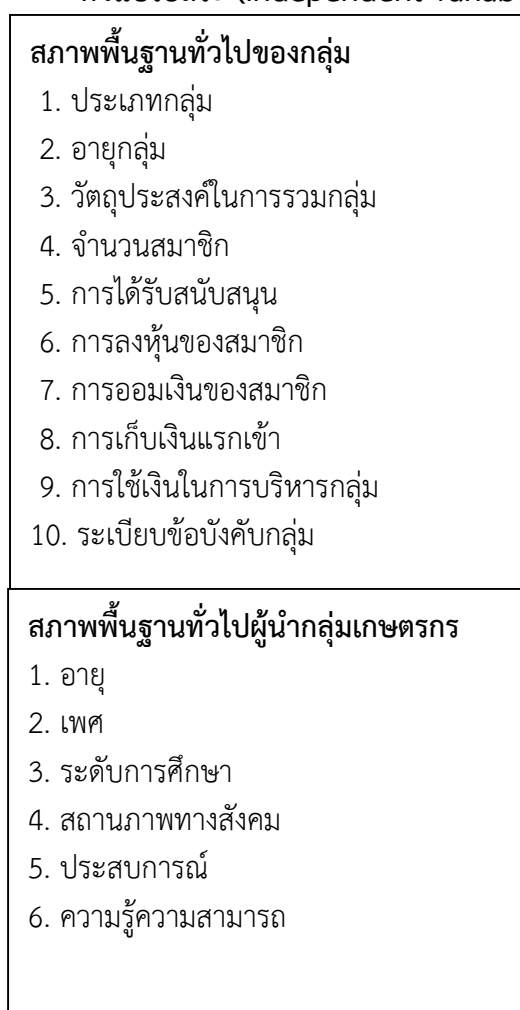
ปัจจุบันกรมปศุสัตว์ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติในการขับเคลื่อนงานส่งเสริมพัฒนาการเลี้ยงสัตว์แบบมีส่วนร่วมสำหรับเกษตรกรรายย่อยขึ้น ตั้งแต่ปี 2557 เพื่อแก้ไขปัญหา และเพิ่มประสิทธิภาพการเลี้ยงสัตว์ในลักษณะการพึ่งพาตนเอง การรวมกลุ่ม นำไปสู่ความสำเร็จ ความเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนในอาชีพการเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรรายย่อย (กรมปศุสัตว์, 2559) โดยกระบวนการพัฒนาการให้เข้มแข็งจะเกิดขึ้น และประสบผลสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับปัญหา และการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องสมาชิกต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เมื่อกลุ่มเกิดความเข้มแข็งจะทำให้สามารถพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ให้มีคุณภาพ เกิดการบริหารจัดการกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ นำไปสู่ประกอบอาชีพการเลี้ยงสัตว์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ยังทำการเลี้ยงสัตว์ตามกระแสของการตลาด ในลักษณะสัตว์ชนิดไหนราคาแพงเลี้ยงสัตว์ชนิดนั้น โดยไม่มีการศึกษาข้อมูลที่ดี ในลักษณะต่างคนต่างทำไม่มีการรวมกลุ่มอย่างชัดเจน จากการทำไม่มีการรวมกลุ่มชัดเจนจึงทำให้เกิดระบบพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรขาดการกำหนดเป้าหมายร่วมกันในการเลี้ยงสัตว์ ขาดแผนรองรับการพัฒนาตามนโยบายของประเทศ หากกลุ่มมีการบริหารจัดการที่ดีจะนำไปสู่การตลาดที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคสามารถสร้างความมั่นคง มั่นคง ให้แก่เกษตรกรได้อย่างยั่งยืนจึงจำเป็นต้องเร่งพัฒนา ให้เกิดการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อพัฒนาศักยภาพสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มรวมถึงการสร้างเครือข่ายเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย กลุ่มเกษตรกร หมายถึง กลุ่มซึ่งเกิดจากการรวมตัวของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเภทเดียวกันในตำบล ดำเนินกิจกรรมร่วมกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อปกป้องสิทธิ และผลประโยชน์ของเกษตรกร เผยแพร่ความรู้ และความชำนาญในการประกอบอาชีพ และเพิ่มผลผลิต การดำเนินธุรกิจ และจัดหาแหล่งเงินทุนที่เหมาะสมให้แก่สมาชิกเพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพของเกษตรกรให้ดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ และสังคม (สุขสันต์ มุกตสนิท, 2544) วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม สมาชิกต้องมีการรวมตัวพูดคุย ถกเถียงถึงปัญหา มีการเรียนรู้ ทั้งในและนอกชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหา และมีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน กลุ่มต้องมีการกำหนดกฎกติกา ระเบียบ บทลงโทษ สมาชิกควรมีส่วนร่วมในการออกกฎ กติกา และสมาชิกควรปฏิบัติตาม กฎระเบียบ และกติกาด้วย ส่วนความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร หมายถึง กิจกรรมที่แสดงถึงความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านการบริหาร กลุ่ม ด้านการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการ ด้านฐานะและความมั่นคงของกลุ่ม และด้านการประสานงานกับท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดสระบุรี มีกลุ่มเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยที่ยังคงดำเนินกิจกรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง 23 กลุ่ม กลุ่มตัวอย่างเกษตรกร จำนวน 225 ราย ในพื้นที่ 13 อำเภอ ของจังหวัดสระบุรี (กองส่งเสริมและพัฒนาการปศุสัตว์, 2563) ซึ่งในแต่ละกลุ่มมีการบริหารจัดการกลุ่ม และการดำเนินงานที่แตกต่างกัน กลุ่มเกษตรกรหลายกลุ่มไม่สามารถพัฒนาการให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนได้ ส่งผลให้เกษตรกรขาดการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ขาดอำนาจในการต่อรองทางการตลาดโดยเฉพาะในช่วงที่ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ หรือมีผลผลิตล้นตลาด การพัฒนาอาชีพการเลี้ยงสัตว์สำหรับเกษตรกรรายย่อย เป็นไปด้วยความล่าช้า การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยในจังหวัดสระบุรี ทราบถึงสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มเกษตรกร สภาพพื้นฐาน และความรู้ของผู้นำกลุ่มเกษตรกร ลักษณะการรวมกลุ่มของเกษตรกร

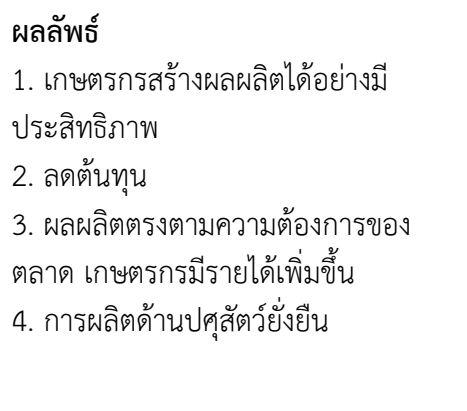
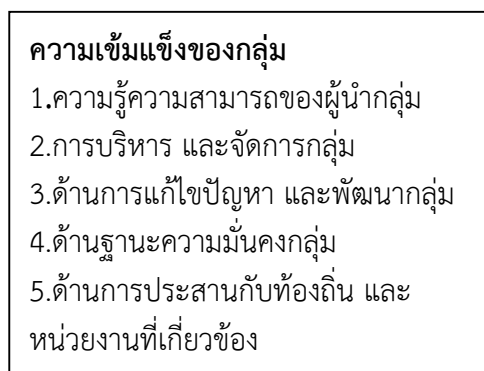
ผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย และความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร ผู้เลี้ยงสัตว์ เจ้าหน้าที่ที่สามารถนำข้อมูลความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรทั้งในระดับกรม/กระทรวงฯ ไปส่งเสริม และวางแผนการจัดการกลุ่ม สำหรับเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยให้มีความเข้มแข็ง มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ให้ตรงกับความต้องการของเกษตรกร ผู้ประกอบการ ผู้บริโภค เกษตรกรมีความเข้าใจระบบการรวมกลุ่ม และความเข้มแข็งของกลุ่มเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตด้านปศุสัตว์ ให้มีอำนาจต่อรองทางการตลาด และผลิตสินค้าให้ตรงกับความต้องการของตลาด และยังเป็นแบบอย่างให้กลุ่มเกษตรกรอื่นๆนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินกิจการกลุ่ม

### กรอบแนวคิด

#### ตัวแปรอิสระ (Independent variables)



#### ตัวแปรตาม (Dependent variable)



ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย



## วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มเกษตรกร สภาพพื้นฐาน และความรู้ของผู้นำกลุ่มเกษตรกร
2. เพื่อศึกษาลักษณะการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย
3. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ ทั้งด้านการบริหาร ฐานะทางเศรษฐกิจ และความมั่นคง การแก้ไขปัญหา และพัฒนาความร่วมมือทั้งการประสานกับท้องถิ่นและหน่วยงานต่าง ๆ

## ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มประกอบด้วย
  - 1.1 สภาพพื้นฐานทั่วไปของกลุ่ม ได้แก่ ประเภทกลุ่ม อายุกลุ่ม วัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่ม จำนวนสมาชิก การได้รับสนับสนุน การลงทุนของสมาชิก การออมเงินของสมาชิก การเก็บเงินแรกเข้า การใช้เงินในการบริหารกลุ่ม ระเบียบข้อบังคับกลุ่ม
  - 1.2 สภาพพื้นฐานทั่วไปผู้นำกลุ่มเกษตรกร ได้แก่ อายุ เพศ ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม ประสบการณ์ ความรู้ความสามารถ
2. ขอบเขตด้านประชากรที่ศึกษา เกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยที่ขึ้นทะเบียนกับกรมปศุสัตว์ ปี 2554 - 2562
3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาในพื้นที่ 13 อำเภอของจังหวัดสระบุรี ได้แก่ อำเภอเมืองสระบุรี หนองแค หนองแซง เสาไห้ เฉลิมพระเกียรติ พระพุทธบาท หนองโดน บ้านหมอ วิหารแดง มวกเหล็ก วิ่งม่วง ดอนพุด แก่งคอย
4. ขอบเขตด้านเวลา เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคม 2563 ถึง กุมภาพันธ์ 2564

## นิยามคำศัพท์

เกษตรกรรายย่อย หมายถึง เกษตรกรที่มีที่ดินทำกินขนาดเล็กเป็นเจ้าของกิจการหรือผู้ผลิตอิสระ ใช้แรงงาน และทุนภายในครัวเรือนในด้านปศุสัตว์มีการเลี้ยงโคเนื้อ โคนม กระบือ ไม่เกิน 30 ตัว/ครัวเรือน สุกรพันธุ์ไม่เกิน 10 ตัว/ครัวเรือน สุกรขุนไม่เกิน 50 ตัว/ครัวเรือน สัตว์ปีกไม่เกิน 1,000 ตัว/ครัวเรือน

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ หมายถึง กลุ่มเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย จังหวัดสระบุรี ที่ยังคงดำเนินกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปี พ.ศ.2563

ผู้นำกลุ่มเกษตรกร หมายถึง เกษตรกรสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์เป้าหมายที่ทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่มเกษตรกรในขณะสอบถาม/สัมภาษณ์

ความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร หมายถึง กิจกรรมที่แสดงถึงความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านการบริหารกลุ่ม ด้านการแก้ไขปัญหาและพัฒนา กลุ่ม ด้านฐานะและความมั่นคงของกลุ่ม และด้านการประสานงานกับท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

## แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าเอกสาร หลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบ และข้อมูลประกอบสนับสนุนการศึกษา ดังนี้

### แนวคิด และทฤษฎี

#### 1. กลุ่มเกษตรกร

สุขสันต์ มุกตสนิท (2544) กลุ่มเกษตรกร หมายถึง กลุ่มซึ่งเกิดจากการรวมตัวของเกษตรกร ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเภทเดียวกันในตำบล โดยได้ผนึกกำลังความคิด กำลังกาย และกำลังทรัพย์ ดำเนินกิจการร่วมกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อปกป้องสิทธิ และผลประโยชน์ของเกษตรกร เผยแพร่ความรู้ และความชำนาญในการประกอบอาชีพ และเพิ่มผลผลิต การดำเนินธุรกิจ และจัดหาแหล่งเงินทุน ที่เหมาะสมให้แก่สมาชิกเพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพของเกษตรกรให้ดีขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ และสังคม การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังต่อไปนี้

1. รวบรวมผลผลิต และผลิตภัณฑ์ของสมาชิก จัดจำหน่าย หรือแปรรูปออกจำหน่าย
2. จัดหาสิ่งของที่สมาชิกต้องการมาจำหน่าย
3. ส่งเสริม และเผยแพร่วิชาการเกษตร ทัศนศึกษา ทัศนศึกษา ทัศนศึกษาในครัวเรือน หรือการประกอบอาชีพอย่างอื่นในหมู่สมาชิก และครอบครัวสมาชิก รวมทั้งการส่งเสริมความรู้ในการผลิต ทั้งอุตสาหกรรมเพื่อให้ได้สินค้าที่มีคุณภาพดีขึ้น
4. จัดหาบริการสินเชื่อแก่สมาชิกเพื่อประกอบอาชีพ หรือการใช้จ่ายที่เป็นประโยชน์
5. จัดหาบริการด้านการเกษตร หรืออุตสาหกรรมเกษตรสำหรับสมาชิก
6. ส่งเสริมการประหยัด การช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือกันในหมู่สมาชิก

กลุ่มเกษตรกรมี 2 ประเภท คือกลุ่มที่เป็นทางการกับกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ โดยกลุ่มที่เป็นทางการจะมีกฎหมายรับรองว่าเป็นนิติบุคคล ส่วนกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเป็นกลุ่มธรรมชาติเกิดขึ้นตามลักษณะกิจกรรม อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์หรือความต้องการของกลุ่มได้ง่าย

กลุ่มที่ดีต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ และเป้าหมายของกลุ่มต้องชัดเจน
2. สมาชิกกลุ่มต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกัน
3. กลุ่มต้องมีผู้นำตามลักษณะกิจกรรมของกลุ่ม
4. กฎเกณฑ์ต่างๆ ภายในกลุ่มต้องเป็นข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกทุกคน
5. การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิก

ทุกคน

#### 2. ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งกลุ่มเกษตรกร

กรมปศุสัตว์ (2559) ได้กำหนดหลักเกณฑ์ และแบบฟอร์มในการประเมินความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร โดยแบ่งเกณฑ์การประเมินออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม

2) ด้านการแก้ไขปัญหาและการพัฒนา กลุ่ม 3) ด้านฐานะความมั่นคงของกลุ่ม 4) ด้านการประสานงานความร่วมมือกับท้องถิ่น และหน่วยงานอื่น

กรมปศุสัตว์ (2557) ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย โดยแบ่งเครือข่ายผู้เลี้ยงสัตว์ออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ ชมรมผู้เลี้ยงสัตว์ ระดับอำเภอ และจังหวัด เครือข่ายผู้เลี้ยงสัตว์ระดับเขต และเครือข่ายผู้เลี้ยงสัตว์ระดับประเทศ กำหนดให้มีการพัฒนาเกษตรกรให้มีความเข้มแข็ง เพิ่มขีดความสามารถ และให้บริการด้านการเลี้ยงสัตว์แก่เกษตรกรสมาชิกภายใต้ตัวชี้วัด 3 ด้าน ได้แก่

1. ด้านการพัฒนาการบริหารจัดการกลุ่ม
  - 1.1 พัฒนาความรู้ และประสบการณ์แก่ผู้นำกลุ่มเกษตรกร
  - 1.2 จัดให้มีที่ทำการของกลุ่มอย่างชัดเจน
  - 1.3 มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มที่ได้รับมอบหมายหน้าที่อย่างชัดเจน
  - 1.4 มีระเบียบข้อบังคับกลุ่ม ที่ได้รับความเห็นชอบจากสมาชิก
  - 1.5 จัดให้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านการเลี้ยงสัตว์ของสมาชิกเป็นปัจจุบัน
  - 1.6 จัดให้มีการประชุมหารือของสมาชิกเป็นประจำ
  - 1.7 ต้องจัดให้มีการประชุมหารือระหว่างคณะกรรมการบริหารกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ
  - 1.8 กลุ่มต้องกำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินการของกลุ่ม และมีแผนการดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน
  - 1.9 กลุ่มต้องมีการประเมินสถานการณ์ และสมรรถนะการผลิตของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง
  - 1.10 กลุ่มต้องมีการวางแผนการผลิตที่สอดคล้องกับตลาด และลูกค้า
  - 1.11 กลุ่มต้องจัดกิจกรรมเสริมสร้างความรู้แก่สมาชิก
  - 1.12 กลุ่มต้องจัดให้มีกิจกรรมบริหารเพื่อสนับสนุนการเลี้ยงสัตว์ของสมาชิก
  - 1.13 กลุ่มต้องจัดให้มีกิจกรรมร่วมกันในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาประสิทธิภาพการเลี้ยงสัตว์ของสมาชิก
2. ด้านการพัฒนาฐานะ และความมั่นคงของกลุ่ม
  - 2.1 กลุ่มต้องจัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมการออมของสมาชิกอย่างต่อเนื่อง
  - 2.2 กลุ่มต้องมีกิจกรรมเพื่อแสวงหาทุนสำหรับใช้ในการดำเนินงานของกลุ่ม
  - 2.3 กลุ่มต้องมีระบบการทำบัญชี การตรวจสอบ และการรายงานผลต่อสมาชิก
  - 2.4 กลุ่มต้องมีกิจกรรมเพื่อการเพิ่มจำนวนสมาชิกในกลุ่มอย่างต่อเนื่อง
  - 2.5 กลุ่มต้องมีการแบ่งปันผลประโยชน์ของกลุ่มแก่สมาชิกอย่างทั่วถึง และยุติธรรม
  - 2.6 กลุ่มต้องจัดให้มีกิจกรรมในการพัฒนาระบบการผลิต และการตลาดปศุสัตว์
3. ด้านการพัฒนาบทบาทเพื่อเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่น
  - 3.1 กลุ่มต้องจัดให้มีโครงการหรือกิจกรรมเพื่อขอรับการสนับสนุนจากท้องถิ่น
  - 3.2 กลุ่มต้องจัดให้มีกิจกรรมหรือความร่วมมือกับเครือข่ายอื่นๆ
  - 3.3 กลุ่มต้องจัดให้มีกิจกรรมหรือการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

3.4 กลุ่มต้องจัดให้มีกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกเพื่ออนุรักษ์หรือพัฒนาสภาพแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ

การดำเนินงานของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

1. วัตถุประสงค์ และเป้าหมายของกลุ่มชัดเจน สามารถวัดผล และนำไปปฏิบัติได้อย่างสมเหตุสมผล
2. สมาชิกกลุ่มที่มีทัศนคติที่ดีต่อกัน เข้าใจวัตถุประสงค์ และเล็งเห็นผลประโยชน์ของกลุ่มร่วมกัน
3. กลุ่มมีผู้นำตามลักษณะกิจกรรม ผู้นำกลุ่มเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และมีความถนัดในกิจกรรมนั้นๆ
4. กฎเกณฑ์ต่างๆ ภายในกลุ่มต้องเป็นข้อตกลงของสมาชิกทุกคน
5. การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่ม และการมีส่วนร่วมของสมาชิก

1. วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม ต้องมีการรวมตัวพูดคุยถกเถียงถึงปัญหา เพื่อแก้ไขปัญหา และมีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน
2. กฎกติกา กลุ่มจะมีความเข้มแข็งต้องมีการกำหนดกฎกติกา ระเบียบ สมาชิกควรมีส่วนร่วมในการออกกฎกติกา และสมาชิกควรปฏิบัติตามกฎระเบียบและกติกาด้วย
3. สมาชิกกลุ่มจะเข้มแข็งได้ต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวน และคุณภาพ การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ต้องมีความพร้อมเพียง รู้จักหน้าที่ และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ
4. ธรรมชาติของกลุ่ม ธรรมชาติกลุ่มถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง เช่น ความรู้ความสามารถของกรรมการกลุ่ม ความซื่อสัตย์สุจริต การติดตามงาน
5. กิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม ทำขึ้นเพื่อเป็นตัวชี้วัดถึงความเข้มแข็ง ของกลุ่ม เช่น กิจกรรมด้านการพัฒนาอาชีพสมาชิก กิจกรรมด้านการพัฒนาสังคม
6. กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมเงินทุนภายในชุมชนของตน นับเป็นเครื่องมือสะท้อนถึงศักยภาพ และความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง พอสรุปได้ดังนี้ คือ

1. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสาร มีการพูดคุยปัญหาของกลุ่ม พัฒนาจิตสำนึกความผูกพันสร้างเครือข่าย และแบ่งปัน ทรัพยากร
2. กระบวนการที่สำคัญของกลุ่มต้องดำเนินการอย่างไม่รีบร้อน และไม่บังคับให้คนในกลุ่มตัดสินใจ เป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มได้เข้ามาเรียนรู้ และให้สมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าของ
3. ภาวะผู้นำ เป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะเรียนรู้จากความล้มเหลว และเป็นผู้นำที่ผนึกตัวเองเข้ากับกลุ่มอย่างแนบแน่น และทำประโยชน์ให้กับสมาชิก
4. ความคิดของคนในกลุ่ม มีการชักชวนผู้รู้มาให้คำปรึกษาแนะนำ
5. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสถาบัน ความสัมพันธ์ในรูปองค์กรหรือเครือข่าย
6. ความสำนึกความเป็นกลุ่ม และขนบธรรมเนียมการแบ่งปันเกิดจากกระบวนการดำเนินงานร่วมกัน ของคนในกลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม

## งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประยูร ครองยุติ และคณะ (2555) ศึกษาผลของเครือข่ายเกษตรกรเข้มแข็งต่อการพัฒนาการเลี้ยงแพะ โดยศึกษาในกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะในพื้นที่ 5 เขตปศุสัตว์ รวม 110 กลุ่ม พบว่า กลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ มีความเข้มแข็งในระดับปานกลาง โดยประเด็นความเข้มแข็งกลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยในระดับมาก ได้แก่ การบริหารจัดการกลุ่ม และการให้บริการสนับสนุนสมาชิก ส่วนการสร้างฐานะ และความมั่นคงของกลุ่ม และการเชื่อมโยงกับผู้เกี่ยวข้องมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ในด้านกิจกรรมของกลุ่มพบว่า กว่าร้อยละ 80 ผู้นำกลุ่มมีความรู้ และประสบการณ์ คณะกรรมการกลุ่มได้รับมอบหมายหน้าที่ชัดเจน มีการประชุมสมาชิกกลุ่มเป็นประจำ มีการพบปะของคณะกรรมการกลุ่มสม่ำเสมอ มีบริการด้านสุขภาพแพะ มีกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาในการเลี้ยงแพะ และมีการติดตามสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์ โดยพบว่า อายุ ลักษณะของกลุ่มรูปแบบการรวมตัวของสมาชิก จำนวนสมาชิก การมีกิจกรรมการระดมหุ้น เงินออม เงินทุนหมุนเวียน และการประชุมสมาชิกของกลุ่ม มีความสัมพันธ์ทางสถิติกับความเข้มแข็งของกลุ่ม

ณัฐวุฒิ ปุรินทรภิบาล (2559) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้โครงการพัฒนาอาชีพการเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสานในเกษตรกรรายย่อยในกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ จำนวน 56 กลุ่ม ผู้นำเกษตรกร 56 ราย พบว่า ความเข้มแข็งของกลุ่มส่วนที่มีระดับความเข้มแข็งสูงสุด ได้แก่ การมีคณะกรรมการบริหารกลุ่ม และมีการมอบหมายบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน และปัจจัยที่มีผลต่อระดับความเข้มแข็งของกลุ่มพบว่ากิจกรรมการออมเงิน และการกำหนดระเบียบกติกาและบทลงโทษ มีความสำคัญกับระดับความเข้มแข็งของกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และระดับความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มแข็งของกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ

อาทิตยา แปลงใจ และณรงค์ ศิริดล (2561) ศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ ประชากร 52 กลุ่ม จำนวนตัวอย่าง 284 ราย ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเลี้ยงโค-กระบือ สาเหตุของการรวมกลุ่มเพื่อรองรับโครงการของภาครัฐ มีสมาชิกเฉลี่ย 18 คน ได้รับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในรอบ 3 ปี ที่ผ่านมา มีการเก็บเงินแรกเข้าจากสมาชิก มีการระดมหุ้นจากสมาชิก มีกิจกรรมการออมเงิน แต่ไม่ได้นำเงินออมและหุ้นมาใช้ในการบริหารกลุ่ม มีการกำหนดกติกาและระเบียบในการบริหารกลุ่มพร้อมบทลงโทษ ฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มส่วนใหญ่มีทรัพย์สิน แต่ไม่มีทุนหมุนเวียนและหนี้สิน ผู้นำกลุ่มส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุ 56-65 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีประสบการณ์เป็นผู้นำกลุ่มมาไม่เกิน 5 ปี และมีความรู้ความสามารถอยู่ในระดับดีมาก ในภาพรวมกลุ่มมีความเข้มแข็ง อยู่ในระดับมาก ( $3.68 \pm .540$ ) ประเด็นที่มีความเข้มแข็งสูงสุด ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม ( $3.97 \pm .578$ ) รองลงมา ได้แก่ ด้านฐานะและความมั่นคงของกลุ่ม ( $3.75 \pm .621$ ) ด้านการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่ม ( $3.52 \pm .745$ ) และด้านการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ( $3.68 \pm .540$ )-กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์จะเข้มแข็งได้จำเป็นต้องมีผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถสมาชิกจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่กลุ่มจัดให้มีขึ้น และกลุ่มจำเป็นต้องมีกฎกติกาหรือข้อบังคับที่เข้มแข็งรวมทั้งบทลงโทษสมาชิกที่ฝ่าฝืนอย่างชัดเจน กระบวนการในการพัฒนากลุ่มจะเกิดขึ้น และประสบผลสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับปัญหาและการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องสมาชิกต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

## อุปกรณ์และวิธีการศึกษาวิจัย

### 1. ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มเกษตรกร ผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ที่ขึ้นทะเบียนกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ของกรมปศุสัตว์ (ปี 2554-2562) ที่ยังดำเนินกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่องมาถึงปี 2563 ในพื้นที่จังหวัดสระบุรี จำนวน 23 กลุ่ม สมาชิก 514 ราย รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประชากร และกลุ่มตัวอย่างเกษตรกร

กลุ่มเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียน	ปีที่ขึ้นทะเบียน	สมาชิก (ราย)	กลุ่มตัวอย่าง
1.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อตำบลสร้างโชค	54	12	5
2.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อบ้านส้มป่อย	54	12	5
3.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อหนองแขง	54	32	14
4.กลุ่มผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองตำบลโคกสะอาด	60	30	13
5.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อผึ่งรวง	54	10	5
6.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อตำบลกุดนกเปล้า	54	10	5
7.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือตำบลหนองปลาไหล	59	15	6
8.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อบ้านทหารผ่านศึก	54	14	6
9.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อบ้านโคกสะอาด	54	12	5
10.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อตำบลท่าช้าง	54	10	5
11.กลุ่มเกษตรกรพัฒนาโคเนื้อทับทรวง	60	23	10
12.กลุ่มผู้เลี้ยงกระบืออำเภอกำแพงคอย	60	40	17
13.กลุ่มผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองบ้านเขาขี้เหล็ก	58	45	20
14.กลุ่มผู้เลี้ยงแพะอำเภอม่วงสามสิบ	59	12	5
15.กลุ่มผู้เลี้ยงแพะ-แกะ จังหวัดสระบุรี	60	40	17
16.กลุ่มผู้เลี้ยงแพะเนื้อหน้าพระลาน	56	10	5
17.กลุ่มผู้เลี้ยงไก่พื้นเมืองตำบลคลองเรือ	60	36	16
18.กลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อตำบลดอนพุด	54	10	5
19.กลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้ออำเภอกำแพงคอย	60	15	6
20.กลุ่มเกษตรกรส่งเสริมพัฒนาไก่พื้นเมืองบ้านโคกกระถิ่น	61	40	17
21.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือตำบลห้วยแห้ง	62	36	16
22.กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโค-กระบือตำบลเจริญธรรม	60	20	9
23.กลุ่มอนุรักษ์ควายไทย	59	30	13
รวม 23 กลุ่ม		514	225

1.2 กลุ่มตัวอย่าง การศึกษาครั้งนี้กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามสูตรการหากลุ่มตัวอย่างของ Yamane (1973) อ้างใน บุญธรรม จิตต์อนันต์ (2540) โดยมีระดับความเชื่อมั่น 95% ดังนี้

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

เมื่อ  $n$  = จำนวนตัวอย่าง

$N$  = จำนวนประชากร

$e$  = ความคลาดเคลื่อนจากการสุ่มตัวอย่าง ( $e = 0.05$ )

$$\text{แทนค่า ในสูตร} = \frac{514}{1+514(0.05)^2}$$

ได้จำนวนตัวอย่าง เท่ากับ 225 ราย และทำการกำหนดตัวอย่างในแต่ละกลุ่มด้วยการจัดสรรโควตา ได้จำนวนตัวอย่างในแต่ละกลุ่ม ตามตารางที่ 1

## 2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้แบบสอบถาม ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นศึกษาจากหนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สอบถามจากผู้ที่มีความรู้ และได้รับการพิจารณาตรวจสอบ รวมถึงคำแนะนำจากท่านผู้เชี่ยวชาญกรมปศุสัตว์ โดยทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำข้อมูลมาสร้างเป็นแบบสอบถาม กำหนดข้อมูลที่ต้องการจากวัตถุประสงค์ของการวิจัย กำหนดตัวชี้วัด และมาตราวัดข้อมูลในแต่ละประเด็นตามที่ได้กำหนดไว้แล้วนำข้อมูลตามประเด็นตัวชี้วัดมาสร้างเป็นข้อคำถาม ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ลักษณะของเครื่องมือใช้แบบสอบถาม แบบมีโครงสร้าง ประกอบด้วยคำถามแบบปลายปิด และแบบปลายเปิด โดยแบบสอบถามประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

- 1) สภาพพื้นฐานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร
- 2) สภาพผู้นำกลุ่มเกษตรกร แบ่งเป็น 2 ส่วน
  - 2.1 สภาพพื้นฐานทั่วไปของผู้นำกลุ่ม
  - 2.2 ความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่ม ซึ่งประเมินโดยสมาชิกกลุ่ม
- 3) ความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร ประเมินโดยคณะผู้วิจัย ด้วยแบบประเมินที่ดัดแปลงจากแบบประเมินความเข้มแข็งกลุ่มเกษตรกรของกรมปศุสัตว์ปี 2559 (กรมปศุสัตว์, 2559)

## 3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลคณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการสอบถาม แล้วตรวจสอบคัดกรองแบบสอบถาม ที่มีความสมบูรณ์ และมีความถูกต้องของข้อมูล พบว่า มีข้อมูลกลุ่มเกษตรกรที่มีความสมบูรณ์พร้อมที่จะนำไปวิเคราะห์ รวมจำนวน 23 กลุ่ม เกษตรกร 225 ราย

#### 4. การวิเคราะห์ และแปรผลข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลได้นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมาวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีทางสถิติ ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป โดยมีสถิติ ที่ใช้ในการวิเคราะห์ ดังนี้

1) สถิติเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) และ ค่าเฉลี่ย (Mean) เพื่อแจกแจงความถี่ในการจัดลำดับชั้นของสภาพพื้นฐาน ทั้งลักษณะบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคม การบริหารจัดการ ตลอดจนปัญหา และอุปสรรค

2) การวัดระดับความคิดเห็นตามวิธีแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามแบบของ Liker Scale อ่างใน สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธ์ (2546) แบบสอบถามแต่ละข้อมีคะแนน ตั้งแต่ 1-5 ซึ่งมีเกณฑ์การให้คะแนน แบ่งเป็น 5 ระดับ ดังนี้

ระดับความคิดเห็น น้อยที่สุด	มีค่าคะแนน	1
ระดับความคิดเห็น น้อย	มีค่าคะแนน	2
ระดับความคิดเห็น ปานกลาง	มีค่าคะแนน	3
ระดับความคิดเห็น มาก	มีค่าคะแนน	4
ระดับความคิดเห็น มากที่สุด	มีค่าคะแนน	5

วิเคราะห์ข้อมูลค่าเฉลี่ยแต่ละประเด็น เปรียบเทียบกับเกณฑ์การแปรความหมาย ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 1.00 -1.50	หมายถึง ระดับความคิดเห็น	น้อยที่สุด
คะแนนเฉลี่ย 1.51-2.50	หมายถึง ระดับความคิดเห็น	น้อย
คะแนนเฉลี่ย 2.51-3.50	หมายถึง ระดับความคิดเห็น	ปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย 3.51-4.50	หมายถึง ระดับความคิดเห็น	มาก
คะแนนเฉลี่ย 4.51-5.00	หมายถึง ระดับความคิดเห็น	มากที่สุด



## ผลการศึกษาและวิจารณ์ผล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยในพื้นที่จังหวัดสระบุรี เกษตรกร 23 กลุ่ม จำนวน 225 ราย โดยใช้ แบบสอบถาม ในการเสนอผลงานการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมเอาผลการวิจัย และวิจารณ์เป็นส่วนเดียวกัน โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

### 1. สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มเกษตรกร

สภาพพื้นฐานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร พบว่า เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ร้อยละ 35.56 เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโค เกษตรกรสมาชิกมีจำนวนโคต่อราย ร้อยละ 40.00 จำนวนโค 11-30 ตัว ร้อยละ 26.25 จำนวนโค 31-50 ตัว ร้อยละ 18.75 จำนวนโค 1-10 ตัว และร้อยละ 15.00 จำนวนโค 51-100 ตัว รองลงมาได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พื้นเมือง คิดเป็นร้อยละ 29.33 เกษตรกรสมาชิกมีจำนวนไก่พื้นเมืองต่อราย ร้อยละ 46.97 จำนวนไก่พื้นเมือง 51-100 ตัว ร้อยละ 28.79 จำนวนไก่พื้นเมือง 31-50 ตัว ร้อยละ 16.67 จำนวนไก่พื้นเมือง 11-30 ตัว และร้อยละ 7.57 จำนวนไก่พื้นเมืองมากกว่า 100 ตัว กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ คิดเป็นร้อยละ 23.11 เกษตรกรสมาชิกมีจำนวนกระบือต่อราย ร้อยละ 46.15 จำนวนกระบือ 31-50 ตัว ร้อยละ 28.85 จำนวนกระบือ 11-30 ตัว ร้อยละ 13.46 จำนวนกระบือ 51-100 ตัว และร้อยละ 11.54 จำนวนกระบือ 1-10 ตัว และกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะ แกะ คิดเป็นร้อยละ 12.00 เกษตรกรสมาชิกมีจำนวนแพะ แกะต่อราย ร้อยละ 44.45 จำนวนแพะ แกะ 31-50 ตัว ร้อยละ 25.93 จำนวนแพะ แกะ 11-30 ตัว ร้อยละ 14.81 จำนวนแพะ แกะ 51-100 ตัว และจำนวนแพะ แกะ 1-10 ตัว ตามลำดับ (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 2) จากการสอบถามข้อมูลเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือการทำปศุสัตว์ บางรายอาจทำอาชีพอื่นร่วมด้วย เช่น รับราชการ ค้าขาย ทำนา ทำสวน อื่นๆ และแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครอบครัว รวมถึงวัดญาติ และอาหารสัตว์เกษตรกรสามารถผลิตได้เองหรือมีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อาทิตยา แปลงใจ และณรงค์ ศิริดล (2561) ศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ พบว่า กลุ่มเกษตรกรที่ศึกษาวิจัยส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 78.50 เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโค/กระบือ รองลงมาได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสุกร คิดเป็นร้อยละ 10.20 ตามลำดับ

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของสภาพพื้นฐานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร

		n = 225	
รายการ		จำนวน (n)	ร้อยละ (%)
1. ชนิดสัตว์ที่เลี้ยง			
	แพะ/แกะ	27	12.00
	โค	80	35.56
	กระบือ	52	23.11
	ไก่พื้นเมือง	66	29.33
1.1 จำนวนแพะ/แกะ ต่อราย			
	1-10 ตัว	4	14.81
	11-30 ตัว	7	25.93
	31-50 ตัว	12	44.45
	51-100 ตัว	4	14.81
	มากกว่า 100 ตัว	-	-
1.2 จำนวนโค ต่อราย			
	1-10 ตัว	15	18.75
	11-30 ตัว	32	40.00
	31-50 ตัว	21	26.25
	51-100 ตัว	12	15.00
	มากกว่า 100 ตัว	-	-
1.3 จำนวนกระบือ ต่อราย			
	1-10 ตัว	6	11.54
	11-30 ตัว	15	28.85
	31-50 ตัว	24	46.15
	51-100 ตัว	7	13.46
	มากกว่า 100 ตัว	-	-
1.4 จำนวนไก่พื้นเมือง ต่อราย			
	1-10 ตัว	-	-
	11-30 ตัว	11	16.67
	31-50 ตัว	19	28.79
	51-100 ตัว	31	46.97
	มากกว่า 100 ตัว	5	7.57

## 2. สภาพพื้นฐานทั่วไป และความรู้ของผู้นำกลุ่มเกษตรกร

สภาพพื้นฐานทั่วไปของผู้นำกลุ่มเกษตรกร พบว่า เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ร้อยละ 76.44 เป็นเพศชาย และร้อยละ 23.55 เป็นเพศหญิง จะสังเกตเห็นว่าการประกอบอาชีพด้านปศุสัตว์เป็นกิจกรรมที่สามารถทำได้ทั้งเกษตรกรที่เป็นชาย และเกษตรกรที่เป็นหญิง เกษตรกร

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ร้อยละ 43.55 มีอายุอยู่ระหว่าง 46-55 ปี รองลงมา ร้อยละ 32.00 มีอายุอยู่ระหว่าง 56-65 ปี ร้อยละ 16.00 มีอายุอยู่ระหว่าง 36-45 ปี ร้อยละ 4.44 มีอายุอยู่ระหว่าง 66 ปีขึ้นไป และร้อยละ 4.00 มีอายุระหว่าง 20-35 ปี ซึ่งแสดงว่าเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลมีอายุที่แตกต่างกัน เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 45.33 จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา รองลงมา ร้อยละ 38.22 จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 12.89 จบการศึกษาในระดับอนุปริญญา /ปวส./ปวช. และร้อยละ 3.55 จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ร้อยละ 72.44 ไม่มีตำแหน่งทางสังคม รองลงมา ร้อยละ 10.22 ที่ระบุว่าดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ร้อยละ 9.33 ที่ระบุว่าดำรงตำแหน่งสมาชิก อ.บ.ต. และร้อยละ 8.00 ที่ระบุว่าดำรงตำแหน่งคณะกรรมการหมู่บ้าน จากข้อมูลดังกล่าว พอสรุปได้ว่าเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางสังคม และสำหรับประสบการณ์ในการเป็นผู้นำกลุ่ม เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ร้อยละ 89.77 มีประสบการณ์ 1-5 ปี ร้อยละ 6.22 มีประสบการณ์ 6-10 ปี และร้อยละ 4.00 มีประสบการณ์ มากกว่า 10 ปี (รายละเอียดแสดงในตารางที่ 3) ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับ ญรัฐดี ปุรินทรากิบาล (2559) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าผู้นำกลุ่มส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 51-60 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ไม่มีตำแหน่งทางสังคม ส่วนใหญ่เป็นผู้นำกลุ่มมาไม่เกิน 5 ปี ในขณะที่ อาทิตยา แผลงใจ และณรงค์ ศิริดล (2561) ศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ พบว่า สภาพพื้นฐานทั่วไปของผู้นำกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ ร้อยละ 79.20 เป็นเพศชาย มีอายุอยู่ระหว่าง 56-65 ปี (ร้อยละ 40.80) ร้อยละ 61.30 จบการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษา และส่วนใหญ่ร้อยละ 59.20 ไม่มีตำแหน่งทางสังคม สำหรับประสบการณ์ในการเป็นผู้นำกลุ่ม พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 90.80 ดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มมาไม่เกิน 5 ปี

**ตารางที่ 3** จำนวนและร้อยละของสภาพพื้นฐานทั่วไปของผู้นำกลุ่มเกษตรกร

		n = 225	
รายการ		จำนวน (n)	ร้อยละ (%)
1. เพศ			
	ชาย	172	76.44
	หญิง	53	23.55
2. อายุ			
	20-35 ปี	9	4.00
	36-45 ปี	36	16.00
	46-55 ปี	98	43.55
	56-65 ปี	72	32.00
	66 ปีขึ้นไป	10	4.44
3. ระดับการศึกษาสูงสุด			
	ประถมศึกษา	102	45.33
	มัธยมศึกษา	86	38.22
	อนุปริญญา/ปวส./ปวช.	29	12.89
	ปริญญาตรี	8	3.55
	สูงกว่าปริญญาตรี	-	-

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละของสภาพพื้นฐานทั่วไปของผู้นำกลุ่มเกษตรกร (ต่อ)

		n = 225	
รายการ	จำนวน (n)	ร้อยละ (%)	
4. สภาพทางสังคม			
ไม่มีตำแหน่ง	163	72.44	
คณะกรรมการหมู่บ้าน	18	8.00	
สมาชิก อ.บ.ต.	21	9.33	
ผู้ใหญ่บ้าน	23	10.22	
อื่นๆ	-	-	
5. ประสบการณ์ในตำแหน่ง			
1-5 ปี	202	89.77	
6-10 ปี	14	6.22	
มากกว่า 10	9	4.00	

### 3. การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย

การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยจากเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ พบว่า สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มกัน ร้อยละ 45.33 เพื่อพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ รองลงมา ร้อยละ 35.11 เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาการเลี้ยงสัตว์ ร้อยละ 12.00 เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง และประสานงาน และร้อยละ 4.00 เพื่อรองรับโครงการของภาครัฐ โดยปัจจุบันกลุ่ม ร้อยละ 68.00 มีจำนวนสมาชิก มากกว่า 20 ราย รองลงมา ร้อยละ 20.89 มีจำนวนสมาชิก 11-20 ราย และร้อยละ 11.11 มีจำนวนสมาชิก น้อยกว่า 10 ราย ในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา ร้อยละ 74.67 ได้รับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และร้อยละ 25.33 ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณหลักคือ กรมปศุสัตว์ การบริหารกลุ่มจากเกษตรกรผู้ให้ข้อมูล พบว่า ร้อยละ 79.56 กลุ่มไม่มีการเรียกเก็บเงินแรกเข้าจากสมาชิกใหม่ และร้อยละ 20.44 กลุ่มมีการเรียกเก็บเงินแรกเข้าจากสมาชิกใหม่ การระดมหุ้นจากสมาชิก พบว่า ร้อยละ 58.22 กลุ่มไม่มีการระดมหุ้นจากสมาชิก และร้อยละ 41.78 กลุ่มที่มีการระดมหุ้นจากสมาชิก โดยเป็นการลงหุ้นแบบประจำ ร้อยละ 23.56 และแบบไม่ประจำ ร้อยละ 18.22 การกำหนดให้สมาชิกออมเงิน พบว่า ร้อยละ 67.11 กลุ่มที่สมาชิกไม่มีการออมเงิน และร้อยละ 32.89 กลุ่มที่สมาชิกมีการออมเงิน โดย ร้อยละ 19.11 เป็นแบบออมประจำ และร้อยละ 13.78 เป็นออมแบบไม่ประจำตามความสมัครใจ ร้อยละ 81.78 กลุ่มมีการกำหนดกติกาและระเบียบในการบริหารกลุ่ม และมีบทลงโทษแก่สมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม สำหรับฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่ม ร้อยละ 74.22 กลุ่มที่ไม่มีทรัพย์สิน และร้อยละ 25.22 เป็นกลุ่มที่มีทรัพย์สิน (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 4) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ประยูร ครองยุดิ และคณะ (2555) ศึกษาผลของเครือข่ายเกษตรกรเข้มแข็งต่อการพัฒนาการเลี้ยงแพะ พบว่า อายุ ลักษณะของกลุ่ม รูปแบบการรวมตัวของสมาชิก จำนวนสมาชิก การมีกิจกรรมการระดมหุ้น เงินออม เงินทุนหมุนเวียน มีความสัมพันธ์ทางสถิติกับความเข้มแข็งของกลุ่ม ในขณะที่ณัฐวุฒิ ปุรินทรธาภิบาล และกมลทิพย์ ดำรงเพชร (2559) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็ง

ของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ พบว่า กิจกรรมการออมเงิน และการกำหนดระเบียบกติกา และบทลงโทษ มีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มแข็งของกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

**ตารางที่ 4** การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย

n = 225		
รายการ	จำนวน (n)	ร้อยละ (%)
2. สาเหตุของการรวมกลุ่ม		
เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาการเลี้ยงสัตว์	79	35.11
เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและประสานงาน	27	12.00
เพื่อรองรับโครงการของภาครัฐ	9	4.00
เพื่อขอกู้เงิน	5	2.22
ผู้นำชุมชนชักชวน	3	1.33
พัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้	102	45.33
3. ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิก		
น้อยกว่า 10 ราย	25	11.11
11-20 ราย	47	20.89
มากกว่า 20 ราย	153	68.00
4. ได้รับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง		
ไม่มี	168	74.67
มี	57	25.33
5. การเก็บเงินแรกเข้าของสมาชิกใหม่		
ไม่มี	179	79.56
มี	46	20.44
6. การลงหุ้นของสมาชิก		
ไม่มี	131	58.22
มีการลงหุ้นแต่ไม่ประจำ	41	18.22
ลงหุ้นประจำ	53	23.56
7. การกำหนดให้สมาชิกออมเงิน		
ไม่มี	151	67.11
มีแบบสมัครใจ	31	13.78
มีแบบประจำ	43	19.11
8. กลุ่มมีระเบียบข้อบังคับ และบทลงโทษ		
ไม่มี	41	18.22
มี	184	81.78
9. ทรัพย์สินของกลุ่ม		
ไม่มี	167	74.22
มี	58	25.77

#### 4. ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร

จากการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมของความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย  $3.88 \pm 0.74$ ) รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5 โดยเมื่อแยกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

4.1 ด้านความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่ม โดยใช้แบบสอบถาม จากความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ พบว่า ทุกประเด็นย่อยด้านความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่ม มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย  $4.04 \pm 0.67$ ) ประเด็นย่อยด้านความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลกับเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์เป็นประจำ (ค่าเฉลี่ย  $4.27 \pm 0.55$ ) รองลงมา คือ การเลี้ยงสัตว์ของตนเองที่เป็นตัวอย่างแก่สมาชิกได้ (ค่าเฉลี่ย  $4.18 \pm 0.60$ ) ส่วนประเด็นย่อยด้านความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ กระจายอำนาจด้านการเลี้ยงสัตว์แก่กรรมการและสมาชิก (ค่าเฉลี่ย  $3.70 \pm 0.80$ ) (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อาทิตยา แผลงใจ และณรงค์ ศิริดล (2561) ศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ พบว่าประเด็นย่อยความรู้ความสามารถที่ผู้นำกลุ่มมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลกับเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์เป็นประจำ (ค่าเฉลี่ย = 4.23) รองลงมาได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ของตนเองที่เป็นตัวอย่างได้ (ค่าเฉลี่ย = 4.18) และสอดคล้องกับแนวคิดของ ณัฐวุฒิ ปุรินทรธาภิบาล (2559) พบว่า ระดับความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่มเกษตรกรมีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มแข็งของกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ

4.2 ด้านการบริหารและจัดการกลุ่ม โดยใช้แบบสอบถาม จากความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ พบว่า ทุกประเด็นย่อยของการบริหารจัดการกลุ่มมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย  $4.00 \pm 0.68$ ) ประเด็นย่อยการบริหารจัดการกลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ มีวัตถุประสงค์และแผนการดำเนินการอย่างชัดเจน (ค่าเฉลี่ย  $4.08 \pm 0.65$ ) รองลงมา คือ มีระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับจากสมาชิก (ค่าเฉลี่ย  $4.07 \pm 0.64$ ) ส่วนประเด็นย่อยในการบริหารกลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ มีที่ตั้งกลุ่มเป็นหลักแหล่ง และใช้ประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ (ค่าเฉลี่ย  $3.90 \pm 0.74$ ) (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5) ซึ่งสอดคล้องกับ กรมปศุสัตว์ (2557) ได้กำหนดแนวทางการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็ง กลุ่มต้องกำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินการของกลุ่ม และมีแผนการดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน มีระเบียบข้อบังคับกลุ่มที่ได้รับความเห็นชอบจากสมาชิก การตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน

4.3 ด้านการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่ม โดยใช้แบบสอบถาม จากความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ พบว่า ทุกประเด็นย่อยมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย  $3.78 \pm 0.82$ ) ประเด็นย่อยการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ กลุ่มมีผลผลิตด้านปศุสัตว์ของกลุ่มที่แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มผลผลิต การเพิ่มมูลค่าให้แก่สมาชิก (ค่าเฉลี่ย  $4.00 \pm 0.82$ ) รองลงมา คือ มีการร่วมวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา (ค่าเฉลี่ย  $3.95 \pm 0.83$ ) ส่วนประเด็นย่อยการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านการเลี้ยงสัตว์ของสมาชิกและภาพรวมของกลุ่มที่เป็นปัจจุบัน (ค่าเฉลี่ย  $3.45 \pm 0.88$ ) (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อาทิตยา แผลงใจ และณรงค์ ศิริดล (2561) ศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ประเด็นย่อยการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ กลุ่มมีผลผลิตด้านปศุสัตว์ของกลุ่มที่แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มผลผลิต การเพิ่มมูลค่าให้แก่สมาชิกและกลุ่ม (ค่าเฉลี่ย = 3.74) ในขณะที่กรมปศุสัตว์ (2557) ได้กำหนดแนวทางการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็ง กลุ่มต้องมีการวางแผนการผลิตที่

สอดคล้องกับการตลาด ต้องมีการพัฒนาระบบการผลิต และการตลาดด้านปศุสัตว์ของสมาชิก ซึ่งเป็น การเพิ่มผลผลิต และเพิ่มมูลค่าผลผลิตด้านปศุสัตว์ของกลุ่ม และเกิดกระบวนการดำเนินงานร่วมกัน ของคนในกลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม เป็นการเสริมสร้างพลังที่ จะแก้ปัญหาอุปสรรค และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

4.4 ด้านฐานะและความมั่นคงของกลุ่ม โดยใช้แบบสอบถาม จากความคิดเห็นของกลุ่ม เกษตรกรส่วนใหญ่ พบว่า ทุกประเด็นย่อยมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย  $3.77 \pm 0.79$ ) ประเด็นย่อยด้านฐานะความมั่นคงของกลุ่มที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ มีระบบการทำบัญชี การตรวจสอบ และรายงานต่อที่ประชุมกลุ่ม (ค่าเฉลี่ย  $3.83 \pm 0.82$ ) รองลงมา คือ มีการแบ่งผลประโยชน์ดำเนินการ ของกลุ่มอย่างยุติธรรม (ค่าเฉลี่ย  $3.81 \pm 0.78$ ) ส่วนประเด็นย่อยด้านฐานะความมั่นคงของกลุ่มที่มี ค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการเพิ่มเงินลงทุนของกลุ่ม (ค่าเฉลี่ย  $3.61 \pm 0.81$ ) (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5) ซึ่งสอดคล้องกับ กรมปศุสัตว์ (2557) ได้กำหนด แนวทางการพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็ง ด้านการพัฒนาฐานะและความมั่นคงของกลุ่ม คือ กลุ่มต้องมีระบบการทำบัญชี การตรวจสอบ การรายงานผลต่อสมาชิก มีระบบในการแบ่งปัน ผลประโยชน์ของกลุ่มแก่สมาชิกอย่างทั่วถึงและยุติธรรม และกลุ่มมีกิจกรรมการเพิ่มจำนวนสมาชิก ในกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

4.5 ด้านการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้แบบสอบถาม จากความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ พบว่า ทุกประเด็นย่อยมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย  $3.79 \pm 0.75$ ) ประเด็นย่อยการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การนำสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรม หรือทำประโยชน์ต่อสาธารณะ หรือชุมชน (ค่าเฉลี่ย  $4.00 \pm 0.72$ ) รองลงมา คือ มีผู้นำท้องถิ่นหรือชุมชนเป็นที่ปรึกษาหรือกรรมการกลุ่ม (ค่าเฉลี่ย  $3.86 \pm 0.79$ ) ส่วนประเด็นย่อยด้านการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ มีกิจกรรมที่แสดงถึงความร่วมมือ หรือเชื่อมโยงกับกลุ่ม หรือเครือข่ายอื่นๆ (ค่าเฉลี่ย  $3.65 \pm 0.76$ ) (รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อาทิตยา แปลงใจ และณรงค์ ศิริดล (2561) ศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในพื้นที่ จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ประเด็นย่อยการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่มี ค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ การนำสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมหรือทำประโยชน์ต่อสาธารณะ หรือชุมชน (ค่าเฉลี่ย=3.68) ในขณะที่กรมปศุสัตว์ (2557) ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาเกษตรกรให้มีความ เข้มแข็งด้านการพัฒนาบทบาทเพื่อเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่น กลุ่มต้องจัดให้มีกิจกรรมหรือการมีส่วนร่วม ของสมาชิกในการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์มีกิจกรรมร่วมกับสมาชิกเพื่ออนุรักษ์ หรือพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติ และต้องมีโครงการหรือกิจกรรมเพื่อขอรับการสนับสนุนจากท้องถิ่น สมาชิก ของกลุ่มต้องมีความคิดในการพัฒนา พร้อมชักชวนผู้มีความรู้ความสามารถเข้าร่วมเป็นสมาชิก ผู้ที่ให้ คำปรึกษา หรือคณะกรรมการกลุ่ม

ตารางที่ 5 ค่าเฉลี่ยด้านความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร

ประเด็นความเข้มแข็งของกลุ่ม	ระดับความสามารถ		
	ค่าเฉลี่ย	S.D	แปลผล
ด้านความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่มเกษตรกร			
1. มีความรู้ทักษะในกิจกรรมปศุสัตว์ของกลุ่ม	4.08	0.64	มาก
2. มีประสบการณ์ในการดำเนินการพัฒนากลุ่ม	4.04	0.65	มาก
3. มีการเลี้ยงสัตว์ของตนเองที่สามารถเป็นตัวอย่างแก่สมาชิกได้	4.18	0.60	มาก
4. สามารถถ่ายทอดความรู้ด้านการเลี้ยงสัตว์แก่สมาชิก	3.83	0.70	มาก
5. กระจายอำนาจด้านการเลี้ยงสัตว์แก่กรรมการและสมาชิก	3.70	0.80	มาก
6. ความรวดเร็วในการตัดสินใจ เพื่อแก้ไขปัญหา	4.11	0.63	มาก
7. มีการเยี่ยมเยียนพบปะสมาชิกเป็นประจำ	4.16	0.61	มาก
8. มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกเสนอแนะ เพื่อแก้ไขปัญหาพัฒนากลุ่ม	4.05	0.75	มาก
9. มีความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานในท้องถิ่นและชุมชน	3.99	0.78	มาก
10. มีการ แลกเปลี่ยนข้อมูลกับเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์เป็นประจำ	4.27	0.55	มาก
เฉลี่ย	4.04	0.67	มาก
ด้านการบริหารและจัดการกลุ่ม			
1. มีคณะกรรมการบริการกลุ่มที่ชัดเจน	3.92	0.74	มาก
2. มีที่ตั้งกลุ่มเป็นหลักแหล่งและใช้ประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ	3.90	0.74	มาก
3. มีวัตถุประสงค์และแผนการดำเนินการอย่างชัดเจน	4.08	0.65	มาก
4. มีระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับจากสมาชิก	4.07	0.64	มาก
5. มีการประชุมและเปิดโอกาสให้สมาชิกแสดงความคิดเห็น	4.04	0.65	มาก
เฉลี่ย	4.00	0.68	มาก
ด้านการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่ม			
1. มีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านการเลี้ยงสัตว์ของสมาชิก	3.45	0.88	ปานกลาง
2. มีการร่วมวิเคราะห์ปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไข	3.95	0.83	มาก
3. มีการจัดทำแผนการผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด	3.86	0.83	มาก
4. ให้ความรู้แก่สมาชิกทั้งดำเนินการเองและร่วมกับหน่วยงานอื่น	3.87	0.77	มาก
5. มีกิจกรรมให้บริการเพื่อสนับสนุนการเลี้ยงสัตว์ของสมาชิก	3.92	0.84	มาก
6. การเพิ่มผลผลิตและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่กลุ่ม	4.00	0.82	มาก
7. มีสมาชิกต้นแบบด้านการผลิต แปรรูปและการตลาด	3.47	0.82	ปานกลาง
8. มีการพัฒนาผู้นำและกรรมการกลุ่มอย่างต่อเนื่อง	3.76	0.81	มาก
9. มีกิจกรรมเพื่อพัฒนากระบวนการเลี้ยงสัตว์ของกลุ่ม	3.81	0.83	มาก
10. มีการสร้างหรือพัฒนามูลค่าเพิ่มของสินค้าที่กลุ่มผลิตได้	3.73	0.83	มาก
เฉลี่ย	3.78	0.82	มาก



ตารางที่ 5 ค่าเฉลี่ยด้านความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร (ต่อ)

ประเด็นความเข้มแข็งของกลุ่ม	ระดับความสามารถ		
	ค่าเฉลี่ย	S.D	แปลผล
ด้านฐานะความมั่นคงของกลุ่ม			
1. มีการทำบัญชี ตรวจสอบและรายงานต่อที่ประชุมกลุ่ม	3.83	0.82	มาก
2. มีกิจกรรมส่งเสริมการเพิ่มทุนหรือทรัพย์สินของกลุ่ม	3.80	0.79	มาก
3. มีทุนดำเนินการหรือทรัพย์สินของกลุ่มเพิ่มขึ้น	3.80	0.77	มาก
4. มีการแบ่งผลประโยชน์ดำเนินการของกลุ่ม อย่างยุติธรรม	3.81	0.78	มาก
5. เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการเพิ่มเงินลงทุนของกลุ่ม	3.61	0.81	มาก
เฉลี่ย	3.77	0.79	มาก
ด้านการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆ			
1. มีกิจกรรมความร่วมมือหรือเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่น	3.65	0.76	มาก
2. มีการนำสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมหรือทำประโยชน์ต่อชุมชน	4.00	0.72	มาก
3. มีโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากท้องถิ่นหรือหน่วยงานอื่น	3.66	0.77	มาก
4. มีกิจกรรมร่วมกันเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในชุมชน	3.78	0.75	มาก
5. มีผู้นำท้องถิ่นหรือชุมชนเป็นที่ปรึกษาหรือกรรมการกลุ่ม	3.86	0.79	มาก
เฉลี่ย	3.79	0.75	มาก
เฉลี่ยรวม	3.88	0.74	มาก

## สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

### สรุปผลการศึกษาวิจัย

การศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อย ในพื้นที่จังหวัดสระบุรี พบว่า ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มเกษตรกร สภาพพื้นฐานและความรู้ของผู้นำกลุ่มเกษตรกร จากเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโค เพศชาย มีอายุอยู่ระหว่าง 46-55 ปี จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 72.44 ไม่มีตำแหน่งทางสังคม มีประสบการณ์การเป็นผู้นำกลุ่ม 1-5 ปี สาเหตุการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ ปัจจุบันกลุ่มมีจำนวนสมาชิก มากกว่า 20 คน ในรอบ 3 ปีที่ผ่านมาได้รับเงินอุดหนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณหลักคือ กรมปศุสัตว์ การบริหารกลุ่มจากเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ พบว่า ร้อยละ 79.56 กลุ่มไม่มีการเรียกเก็บเงินแรกเข้าจากสมาชิก ร้อยละ 58.22 กลุ่มไม่มีการระดมทุนจากสมาชิก ร้อยละ 67.11 ไม่มีกิจกรรมการออมเงิน กลุ่มมีการกำหนดกติกาและระเบียบในการบริหารกลุ่ม และมีบทลงโทษแก่สมาชิกที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม และร้อยละ 74.22 กลุ่มที่ไม่มีทรัพย์สิน ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร จากเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ พบว่า โดยภาพรวมมีระดับความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก สำหรับประเด็นย่อยที่กลุ่มเกษตรกรมีระดับความเข้มแข็งสูงสุด ด้านความรู้ความสามารถของผู้นำกลุ่มเกษตรกร ได้แก่ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์เป็นประจำ ด้านการบริหารและจัดการกลุ่ม ได้แก่ มีวัตถุประสงค์และแผนการดำเนินการอย่างชัดเจน ด้านการประสานความร่วมมือกับท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ มีการนำสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมหรือทำประโยชน์ต่อชุมชน ด้านการแก้ไขปัญหาและพัฒนากลุ่ม ได้แก่ การเพิ่มผลผลิตและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่กลุ่มและด้านฐานะความมั่นคงของกลุ่ม ได้แก่ มีการทำบัญชี ตรวจสอบ และรายงานต่อที่ประชุมกลุ่มตามลำดับ

### ข้อเสนอแนะ

1. ผลการศึกษาสามารถนำไปเป็นแนวทางการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์กลุ่มอื่นๆ ที่ประสบปัญหาเพื่อพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มให้มีประสิทธิภาพต่อไป
2. ควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์เพิ่ม พัฒนากลุ่ม และเครือข่ายเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายอื่นๆ รวมถึงการเพิ่มสมาชิกภายในกลุ่มรายใหม่ ให้เกิดความมั่นคง และยั่งยืนในอาชีพการเลี้ยงสัตว์สำหรับกับเกษตรกรในพื้นที่
3. กลุ่มควรมีการนำสมาชิกศึกษาดูงานกลุ่มอื่นๆที่ประสบความสำเร็จ และมีความเข้มแข็ง เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การบริหารจัดการของแต่ละกลุ่ม และควรให้มีการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย และสอดคล้องกับอาชีพของสมาชิกกลุ่ม และมีการจัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มสามารถพัฒนาและต่อยอดอาชีพได้ต่อไป
4. ทางกลุ่มควรมีการติดตาม และประเมินผลการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ ทราบถึง การมีส่วนร่วมของสมาชิก และสามารถนำผลการประเมินมาใช้ในการวางแผนงานในปีต่อไป

## กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณคณะกรรมการพิจารณาผลงานวิชาการของสำนักงาน ปศุสัตว์เขต 1 ที่ให้คำแนะนำเรื่องระเบียบการเขียนงานวิจัย และข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ นายกิตติ กุบแก้ว ปศุสัตว์จังหวัดอุบลราชธานี กรมปศุสัตว์ ที่ให้แนวคิดการตรวจทานการเขียนงานวิชาการพร้อมให้คำแนะนำแก้ไข ขอขอบคุณท่านนายสัตวแพทย์ชาญชัย จุลโกลบ ปศุสัตว์จังหวัดสระบุรี ที่อนุมัติการดำเนินโครงการวิจัย สนับสนุน และอำนวยความสะดวกตลอดโครงการฯ ขอขอบคุณท่านปศุสัตว์อำเภอทุกอำเภอ ข้าราชการ พนักงานราชการ และที่ขาดไม่ได้ขอขอบคุณเกษตรกรทุกท่านที่ให้ข้อมูลสนับสนุนงานวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

## เอกสารอ้างอิง

- กรมปศุสัตว์. 2557. คู่มือปฏิบัติงาน ปี 2557. แผนงานส่งเสริมประสิทธิภาพและสร้างมูลค่าภาคการเกษตร ผลผลิตที่ 4 เกษตรกรได้รับการส่งเสริม และพัฒนาศักยภาพ กิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยี
- กรมปศุสัตว์. 2559. คู่มือปฏิบัติงาน ปี 2559. แบบประเมินความเข้มแข็งกลุ่มเกษตรกรของกรมปศุสัตว์ ปี 2559
- กองส่งเสริมและพัฒนาการปศุสัตว์. 2563. การขึ้นทะเบียนกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์. กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรุงเทพฯ
- ณัฐวุฒิ ปุรินทรภิบาล กมลทิพย์ ดำคงเพชร. 2559. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้โครงการพัฒนาอาชีพการเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน ในเกษตรกรรายย่อย. สำนักงานปศุสัตว์เขต 9, กรมปศุสัตว์
- บุญธรรม จิตต์อนันต์. 2540. การวิจัยทางสังคมศาสตร์. สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ประยูร ครองยุติ วิทยาวรรณ ปาณะพล และประเทืองทิพย์ เสือเอก. 2555. ผลของเครือข่ายเกษตรกรเข้มแข็งต่อพัฒนาการเลี้ยงแพะ. สำนักส่งเสริมและพัฒนาการปศุสัตว์, กรมปศุสัตว์
- สุขสันต์ มุกตสนิท. 2544. อ้างโดย ณัฐวุฒิ ปุรินทรภิบาล และคณะ. 2559. การวิวัฒนาการของกลุ่มเกษตรกร. นวัตกรรมพิมพ์, กรุงเทพฯ.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธ์. 2546. ระเบียบวิจัยทางสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 12, บริษัทเฟื่องฟ้าปรินต์ติ้ง กรุงเทพฯ.
- อาทिया แปลงใจ ณรงค์ ศิริดล. 2561. ความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์รายย่อยในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดชัยภูมิ, กรมปศุสัตว์
- Yamane, T. 1973. Statistic: An Introduction Analysis, 3rd edn. Harper and Row Publication. NY.